

УДК 336.226:005.13:502.131.1

Ж. Лі, О.В. Кубатко

Удосконалення еколого-економічних інструментів стимулювання сталого розвитку на основі системи платності природокористування

У роботі розглянуто науково-методичні підходи до стимулювання екологічно сталого розвитку регіонів. Запропоновано зменшити оподаткування прибутків суб'єктів господарювання та відповідну їх компенсацію через збільшення кратності плати за забруднення. Очікується, що зменшення податкового навантаження та збільшення екологічних платежів посприє впровадженню ресурсозберігаючого обладнання та економічного зростання регіонів країни. У результаті дослідження доведено, що зменшення ставки прибуткового податку на 3% повинно компенсуватися збільшенням плати за забруднення в 5-6 разів.

Ключові слова: природокористування, еколого-економічні інструменти, економічний механізм, сталий розвиток, платежі за забруднення довкілля.

Постановка проблеми

Рациональне природокористування та господарювання на принципах сталого розвитку неможливе без ефективного забезпечуючого механізму. Зокрема, під механізмом забезпечення сталого розвитку в науковій літературі розуміється сукупність організацій, інституцій, форм та методів для узгодження інтересів на різних ієрархічних рівнях, забезпечення збалансованого та пропорційного розвитку підсистем і збереження цілісності системи. Сутність та структурні елементи економічного механізму забезпечення сталого розвитку вже досить глибоко і змістовно опрацьовані, досліджено взаємозв'язки між окремими компонентами механізму, запропоновано науково-методичні підходи до оцінки ефективності механізму, широко розвинуто методологічну базу формування механізмів забезпечення сталого розвитку. Таким чином, економічний механізм екологічного регулювання можна вдосконалювати лише шляхом зміни інструментарію та методів впливу стимулювання раціонального природокористування, оскільки механізми забезпечення сталого розвитку не нові, а часто лише коригуються та вводяться додаткові елементи відповідно до змін умов господарювання.

У даній роботі ставиться завдання удосконалення інструментів платності природокористування на основі методики переміщення податкового навантаження з оподаткування прибутків суб'єктів господарювання в природоохоронну сферу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Питанням розроблення механізмів раціонального природокористування та сталого розвитку присвячені праці багатьох відомих вітчизняних та зарубіжних вчених: О.Ф. Балацького, І.К. Бистрякова, В.М. Буркова, О.О. Веклич, Т.П. Галушкіної,

Лі Жуй, кандидат економічних наук, доцент наукового центру ресурсів, природного середовища і регіональної економіки, інституту Економіки Сіанського університету фінансів та економіки, Китай (Li Rui. Ph.D, Senior Lecturer, Research center of resources, environment and regional economies, Economics Institute, Xi'an University of Finance and Economics, China.), [键入文字]; Кубатко Олександр Васильович, кандидат економічних наук, старший викладач кафедри економіки Сумського державного університету (O.V. Kubatko, candidate of Economics Science, Senior Lecturer, Department of Economics, Sumy State University, Ukraine).

© Ж. Лі, О.В. Кубатко, 2011

Д. Вінсента, А.Е. Воробйова, Б.М. Данилишина, З.В. Герасимчук, А.Ю. Жулавського, В.С. Кравціва, Л.Г. Мельника, Р. Пермана, В.Г. Поплавського, І.М. Потравного, І.М. Синякевича, О.М. Теліженка, С.К. Харічкова та ін. Разом з тим наукові дослідження формування механізмів забезпечення сталого розвитку повинні поглиблюватися виходячи із сучасних тенденцій зрівноваженості розвитку економічних систем, а також об'єктивної необхідності узгодження економічного зростання регіонів з покращанням стану довкілля.

Викладення головних результатів

Важко не погодитися, що всі нинішні економічні й адміністративні природоохоронні заходи в основному спрямовані на боротьбу з руйнівними наслідками недбалості господарської діяльності економічних суб'єктів. У той самий час як стимулююча еколого-економічна політика, що нині майже не використовується, зорієнтована не на боротьбу з наслідками, а на попередження негативних проявів. Головною відмінністю вітчизняної системи екологічного оподаткування є те, що механізми її реалізації не є ефективними, оскільки не створюють реальних стимулів для природоохоронних заходів. Тому одним з перспективних напрямів наукових досліджень може бути розроблення механізмів та інструментів для покращання матеріально-технічної бази підприємств з метою розвитку стимулюючої екологічної політики.

Нинішня система екологічного оподаткування не відповідає реаліям часу і потребує вдосконалення у напрямку стимулювання впровадження природоохоронних заходів і попередження виникнення негативних наслідків господарської діяльності. Як результат очікується зменшення навантаження на стан навколишнього природного середовища і зниження природо- й екологоемності одиниці ВВП. Вважаємо, що існуючі нормативи і платежі за забруднення навколишнього природного середовища не досягають дійсних рівнів і потребують переоцінки. Основною критикою реформування адміністративних і фінансових інструментів регулювання природоохоронної діяльності регіонів може бути твердження про стримування темпів економічного зростання внаслідок збільшення природоохоронних навантажень. У даному випадку потрібно вважати на те, що зміна і реформування будь-якої галузі чи індустрії повинна орієнтуватися не на короткостроковий період, а навпаки, на довгострокову перспективу з урахуванням існуючих тенденцій і трендів. Хоча потрібно погодитися і з тим, що зважена економічна політика розвитку регіонів повинна проводитися таким чином, щоб і в короткостроковому періоді не відчувалося сильних флуктуацій у житті регіону. Саме тому виходячи з вище названих аргументів нами і пропонується механізм поступового зваженого вдосконалення фінансових та економічних інструментів щодо регулювання соціо-еколого-економічного розвитку як окремих регіонів, так і країни в цілому.

Перспективним у даному випадку вважаються використання фінансово-економічних заохочень, направлених на зменшення обсягів викидів забруднення у навколишнє природне середовище. Стрижнем екологічної політики України, на думку провідних вітчизняних вчених, має бути стимулювання природоохоронної діяльності, що ґрунтується вже на нинішній методологічній базі (випробуваній багаторічним досвідом), і тим кращим, що можуть запропонувати інші країни у розв'язанні екологічних суперечностей [1]. Методологічна база визначення ефекту та встановлення принципів ефективності природозберігаючих заходів була розроблена вітчизняними науковцями ще в 70-80 рр. минулого століття [2]. Проте останніми роками низька плата за забруднення довкілля на фоні зростання економічної системи країни, стала

інструментом стримування впровадження ресурсо- та енергозберігаючих технологій у виробництво.

Сучасний стан соціально-економічної системи України значною мірою обумовлений відсутністю стимулів до впровадження нових, більш ефективних ресурсо- та енергозберігаючих технологій на рівні підприємств і виробничих об'єднань, і як результат регіональне зростання останніх років супроводжувалося непоправними збитками, завданими навколишньому природному середовищу, а рівень конкурентоспроможності був незначним. Виходячи з вище зазначеного, варто звернути увагу на подальше вдосконалення механізмів стимулювання інноваційного зростання підприємств. Наприклад, основою сучасних платежів за забруднення є методика 1989 р., в якій визначені суми сплати щодо окремих забруднювачів на основі завданого економічного збитку від забруднення довкілля. В основу системи платності за забруднення був покладений принцип, що забруднювач повністю компенсує завданий економічний збиток. Проте за період 1990-1995 рр. відбулося небувале зростання рівня цін більш ніж у 100 тис. разів, а відповідне збільшення платежів за забруднення навколишнього природного середовища становило лише 4508 разів (у 92 рази збільшення в 1993 р. і в 49 разів – у 1995 р.). Виходячи із цього в умовах переходу від командно-адміністративної економіки до ринкової ефективність платежів за забруднення як основи стимулювання природоохоронних заходів майже повністю знівельована. Надалі платежі за забруднення коригувалися на рівень інфляції, і лише в 2006 р. плата за забруднення була збільшена в 2 рази. Вітчизняні ставки плати за забруднення та використання природних ресурсів в 22-45 разів менші, ніж відповідні збори у колишніх соціалістичних країнах Польщі, Чехії, незважаючи на те, що рівень антропогенного навантаження в 4-5 разів вищий ніж у зазначених країнах. Проблема підвищення ставок за забруднення та в цілому екологічних платежів вітчизняних підприємств полягає в тому, що українські підприємства ще не є настільки економічно незалежними, щоб мати змогу платити на відповідному рівні.

Вітчизняна система платежів за забруднення навколишнього природного середовища не відзначається особливою гнучкістю та адаптованістю до змін умов господарювання виробничих одиниць, а також потрібною науковою принциповістю [6]. У країнах ЄС природоохоронні інструменти використовуються не лише по одній, але й певними комбінаціями, зокрема, в Німеччині та Італії для підприємств, діяльність яких перевищує встановлені стандарти, встановлюються ставки плати за забруднення на нижчому рівні, ніж для інших суб'єктів господарювання [7]. Першими кроками для підвищення гнучкості української системи природокористування є адаптація принципів: забруднювач платить, і потерпіла територія отримує відповідні відшкодування. У світовій та вітчизняній практиці існує декілька підходів до економічної оцінки природних ресурсів: за рентними характеристиками; оцінка прибутку від використання відповідних природних ресурсів; за відновлювальною вартістю; за вартістю найближчого замінника; оцінку за економічними збитками, зумовленими забрудненням навколишнього природного середовища [8–10].

У результаті аналізу недоліків механізму забезпечення сталого розвитку запропоновані напрями його подальшого вдосконалення, зокрема, необхідно переоцінити податковий потенціал регіонів, а також країни загалом шляхом модернізації податкових зборів у напрямку провадження інноваційної та природоохоронної діяльності. Тобто в нинішніх умовах низької конкурентоспроможності це означає зменшення прибуткових податків і відшкодування

їх податками на екологічно руйнівні дії – викиди оксиду вуглецю, використання природної сировини, ртутні емісії, генерування сміття та використання пестицидів. Це в жодному разі не повний список, але дійсно включає найбільш важливі природодеструктивні процеси, які потрібно обмежити, використовуючи податки. Формування бази оподаткування регулюється чинним законодавством [11]. Тобто необхідно вдосконалити існуючу систему оподаткування на основі принципів «подвійних дивідендів» – застосовуючи додаткові екологічні податки разом із послабленням традиційних. Додатковим аргументом на користь зазначених податкових реформ є праця проф. Синякевича І.М. [12], де стверджується про необхідність розроблення економічної моделі рівноваги, яка б враховувала і посилювала стимулюючу функцію екологічних податків, не збільшуючи при цьому загальний рівень оподаткування виробничих підприємств. Тобто йде мова про розроблення механізмів та інструментів для розвитку матеріально-технічної бази підприємств з метою розвитку стимулюючої екологічної та інноваційної політики.

У даній роботі запропоновано такі наступні заходи із вдосконалення механізму забезпечення сталого розвитку: по-перше, знизити податок на прибуток з юридичних осіб; по-друге, збільшити податкове навантаження на використання природних ресурсів і збільшити збори за забруднення навколишнього природного середовища; по-третє, зрівноважити зменшення прибуткового навантаження юридичних осіб і зростання зборів на природоохоронну діяльність.

Механізм стимулювання екологорівноваженого розвитку економіки зі збереженням наповнюваності бюджетів повинен впроваджуватися поступово з урахуванням усіх податкових особливостей в Україні. В умовах кризи як правило, зменшуються бюджетні надходження і як наслідок затримка стипендій, пенсій, заробітних плат. Виходячи з цього ми пропонуємо методику, яка враховує збалансованість бюджетних надходжень. Очікується, що зменшення податкового навантаження позитивно вплине на стимулювання економічного зростання та впровадження ресурсоенергозберігаючих технологій і разом зі зростанням плати за забруднення буде сприяти зменшенню впливу на довкілля.

Нашою пропозицією є зменшення податку на прибуток підприємств до 22% (розрахунковий період брався за 2007-2007 рр.) із розрахунком відповідного збільшення плати за забруднення. Самі підприємства будуть зацікавлені в цій схемі, оскільки плата за забруднення згідно з чинним законодавством України належить на валові затрати виробництва, що, у свою чергу зменшує базу для оподаткування підприємств. Оскільки плата за забруднення – це першу чергу витрати виробництва, то всі виробничі підприємства зацікавлені в зменшенні даної статті витрат з метою збільшення чистого прибутку і покращання конкурентоспроможності. Зменшення податкового навантаження на 2-3% є стимулюючим фактором розвитку вітчизняного бізнесу, а зростання плати за забруднення повинно посприяти впровадженню нових ресурсозберігаючих і природозберігаючих технологій на виробничих об'єктах. Держава також отримує подвійний позитивний ефект, по-перше, зменшується забруднення, оскільки включається ефективний механізм стимулюючого природокористування, по-друге, держава підтримує свої підприємства в умовах кризи.

Лінійна параметрична модель, обґрунтована для цього дослідження, представлена системою двох рівнянь:

$$\begin{cases} (\sum_{i=1}^n D_{it} + \sum_{i=1}^n P_{it} - k \sum_{i=1}^n P_{it}) \tau = \sum_{i=1}^n \pi 1_{it}, \\ \sum_{i=1}^n \pi 1_{it} + k \sum_{i=1}^n P_{it} = \sum_{i=1}^n \pi 2_{it} + \sum_{i=1}^n P_{it} \end{cases} \quad (1)$$

де $\sum D_{it}$ – доходи українських підприємств у році t , не скориговані на прибутковий податок підприємств; $\sum P_{it}$ – платежі за забруднення довкілля підприємствами у році t ; k – коефіцієнт плати за забруднення, який потрібно застосовувати до існуючих нормативів (знаходяться із системи рівнянь); $\sum \pi 1_{it}$ – прогнозовані податкові надходження від прибутків підприємств, ретроспективний аналіз (величина прибуткових надходжень при ставці 22%, знаходяться із системи рівнянь); $\sum \pi 2_{it}$ – сукупні податкові надходження від прибутків вітчизняних підприємств при ставці 25%, фактичні дані за роками ($\sum \pi 2_{it} > \sum \pi 1_{it}$).

У результаті маємо систему з двох рівнянь з двома невідомими для кожного року, починаючи з 2000 і до 2007 включно (вісім пар систем рівнянь). Усі статистичні дані скориговано на індекс інфляції, за базу взято 2000 рік. Проведені розрахунки виконувалися за допомогою пакетів прикладних програм STATA та EXCEL. Вибіркові розрахункові значення прогнозованих податкових надходжень і бажаної ставки плати за забруднення наведені в табл. 1.

Таблиця 1 – Вплив зниження податкового навантаження підприємств та зростання плати за забруднення навколишнього природного середовища, з відповідним балансуванням бюджетних надходжень, ставка податку 22%

Рік	τ – ставка податку на прибуток	k – коефіцієнт зростання плати за забруднення	k – коефіцієнт зростання плати за забруднення
2000	0,27	5.60	0
2001	0,27	5.82	0
2002	0,27	6.80	0
2003	0,27	7.84	0
2004	0,22	8.52	0
2005	0,22	10.6	0
2006	0,22	5.66	0
2007	0,22	6.5	0
Сумарне відхилення, млн грн			0

Наступним кроком у стимулюванні ресурсозберігаючих технологій може бути впровадження принципів «зеленого кредитування», зокрема «зелених облігацій». Суть «зелених облігацій» полягає в тому, що підприємства, які потребують фінансових ресурсів для модернізації виробничих фондів, в інноваційному ресурсо-енергозберігаючому напрямках можуть розмістити свої облігації на фондовому ринку з частковим викупом цих цінних паперів державою. Коли держава викуповує певну частину «зелених облігацій», виступаючи гарантом, то для інших інвесторів це сигнал про надійність і ліквідність даного виду цінних паперів. Саме ж підприємство отримує необхідні кошти для підвищення ефективності свого виробництва в умовах нестачі ліквідних активів. Іншим різновидом підтримки впровадження інноваційних технологій може бути «зелене кредитування», коли відповідний банк розвитку, видає пільгові кредити для капітальних інвестицій в інноваційні конкурентні технології.

Підприємствам, що мають регулярні порушення екологічного законодавства, рекомендується взагалі не видавати «зелені кредити» до відновлення завданої шкоди або ж суттєво обмежити їх розмір.

Висновки

В результаті проведення природоохоронних заходів, спрямованих на зростання конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, існує кілька варіантів поведінки підприємств, діяльність яких пов'язана зі створенням забруднення. По-перше, зменшити виробництво продукції, пов'язане з більшими емісіями забруднюючих речовин. По-друге, використання нових технологій (якщо це дозволяє фінансове становище підприємства). По-третє, змінити склад вхідної сировини (більш якісна сировина може посприяти зменшенню забруднення). І нарешті, можна поставити фільтри і різного роду очисні спорудження. Завданням же ефективних заходів повинне стати не установлення фільтрів або ж скорочення обсягів виробництва, а створення умов для більш повної реалізації технологічного потенціалу вітчизняних підприємств. Одним із варіантів проведення позитивної мотивації відновлення технологічного потенціалу підприємств є зменшення рівня оподаткування доходів підприємств та відповідне зростання платежів за забруднення, додатковими заходами може бути впровадження системи «зеленого кредитування» в Україні.

У результаті проведеного дослідження запропоновано та розраховано методику переміщення податкового навантаження з оподаткування результатів діяльності підприємств на збільшення податкових платежів за забруднення навколишнього природного середовища. Зокрема зменшення ставки податку на прибуток на два відсотки компенсується зростанням плати за забруднення довілля в 5-6 раз.

1. Веклич О. Потрібен «Сврремонт» економічного механізму екологічного регулювання / О. О. Веклич, В. В. Бугас // Вісник НАН України. – 2006. – № 3. – С. 49–57.
2. Балацкий О. Ф. Экономика и качество окружающей природной среды / О. Ф. Балацкий, Л. Г. Мельник, О. Ф. Яковлев. – Ленинград. : ГИДРОМЕТЕОИЗДАТ, 1984. – 189 с.
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 1 березня 1999 р. № 303 «Про затвердження Порядку встановлення нормативів збору за забруднення навколишнього природного середовища і стягнення цього збору». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.kiev.ua.
4. Міщенко В. С. Природоресурсні платежі в доходах бюджету. Шляхи вдосконалення / В. С. Міщенко, Я. В. Коваль, М. А. Хвесик, О. А. Кучер // Фінанси України. – 2007. – № 12. – С. 27–37.
5. Галушкіна Т. П. Напрями удосконалення екологічного інвестування та оподаткування в Україні / Т. П. Галушкіна // Економіка природокористування і охорони довкілля : Збірник наукових праць/ НАН України, Рада по вивченню продуктивних сил України ; відп. ред. Б. М. Данилишин. – К., 2002. – С. 72–77.
6. Бодюк В. А. Платежі за господарське використання природних ресурсів / В. А. Бодюк // Фінанси України. – 2005. – № 7. – С. 91–97.
7. Бистрякова Ю. І. Інститут партнерства як сучасний механізм забезпечення еколого-орієнтованого розвитку регіонів в умовах ринкового середовища / Ю. І. Бистрякова // Економіка природокористування і охорони довкілля : Зб. наук. праць / РВПС України НАН України. – К. : РВПС України НАНУ, 2007. – С. 131–137.
8. Завгородня Т. В. Збір за забруднення довкілля / Т. В. Завгородня // Фінанси України. – 2002. – № 2. – С. 76–81.
9. Міщенко В. Дієвість економічних важелів екологічної політики (чи «забруднювач платить»?) / В. Міщенко // Економіка України. – 2002. – № 7. – С. 62–69.

10. *Daly H.* Natural capital and sustainable development/ Herman Daly, Robert Constansa // *Conservation Biology*. – 1992. – Vol.6. – № 1. – P. 37–46.
11. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» згідно з Постановою Верховної Ради України від 28 грудня 1994 р. N 335/94-ВР (зі змінами і доповненнями). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : – www.rada.kiev.ua.
12. *Синякевич І.* Економічні інструменти екополітики: теорія і практика / І. М. Синякевич // *Економіка України*. – 1999. – № 10. – С. 78–83.

Отримано 12. 12. 2010 р.

Ж. Ли, А.В. Кубатко

Совершенствование эколого-экономических инструментов стимулирования устойчивого развития на основании системы платности природопользования

В работе предложены научно-методические подходы по стимулированию экологически устойчивого развития регионов. Автором предложено уменьшить налогообложение субъектов хозяйствования и компенсировать соответствующие уменьшения бюджетных поступлений через увеличение кратности платежей за загрязнение. Ожидается, что уменьшение налогового бремени и увеличение экологических сборов поспособствует внедрению ресурсосберегающего оборудования и стимулирования экономического роста регионов. В результате исследования доказано, что уменьшение ставки налога на прибыль на 2% должно компенсироваться увеличением платежей за загрязнение в 5-6 раз.

Ключевые слова: природопользование, эколого-экономические инструменты, экономический механизм, устойчивое развитие, платежи за загрязнение.

R. Li, O.V. Kubatko

Methodological approaches to ecological and economic instruments improvement basing on pollution payments principle

It is proposed methodological and practical approaches to the stimulation of regional SD implementation. Author proposed to decrease income taxes and compensate them through the increase of ecological taxes. It was expected that smaller income taxes and larger pollution payments would stimulate usage of resource saving equipment and positively influence on regional economic growth. The research showed that 3% income tax decrease would require the 5-6 times increase in pollution payments.

Key words: environment, ecological and economic instruments, economic mechanism, sustainable development pollution payments.